

УДК 377/378:37.015.311: (4)

DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2024.30.320912>

Ганна Товканець, м. Мукачєво

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6191-9569>

Оксана Товканець, м. Ужгород

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4438-0167>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО МОДЕЛЮВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ФОРМ РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ОСВІТНІХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті обґрунтовано підходи до моделювання альтернативних форм розвитку компетентностей особистості в умовах освітніх трансформацій. Актуалізується увага на компетенціях і знаннях, які допомагають: забезпечувати діяльність із фундаментальною мінливістю, невизначеністю, складністю та неоднозначністю майбутнього, жити у світі інформаційних і комунікаційних технологій, зокрема базові навички програмування, пошуку інформації, навички обробки та аналізу та ін. Запропоновано модель компетенцій. Визначено, що освіта потребує створення інструментів і умов які підтримують персональне та колективне навчання і неперервний розвиток особистості упродовж усього життя.

Ключові слова: освітні трансформації; здобувачі освіти; загальнокультурні та спеціальні компетентності; активна життєва позиція; альтернативна освіта; освітні технології; інформаційно-комп'ютерні технології; методи діяльності; розвиток особистості.

Постановка проблеми. Освіта є однією з найкомплексніших технологій соціальної еволюції. Вона дає світовій спільноті можливість подолати існуючі бар'єри на шляху до глобального розвитку, зокрема дисбаланс потоків інформації, постійно зростаючу економічну та соціальну нерівність, конфлікти в релігійній, етнічній і культурній сферах тощо. На сьогодні освіта ще недостатньо використовується як інструмент формування траєкторії розвитку цивілізації, тому виникає необхідність переосмислення цілей і змісту освіти, необхідне відродження загальнолюдських цінностей, урахування стратегій і перспектив розвитку, потрібні лідери, які заохочуватимуть людей до

безперервної освіти, сприятимуть реалізації освітнього потенціалу колективу та формуванню компетентної особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку освітніх технологій, загальних і фахових компетентностей особистості в умовах сучасних трансформацій були предметом розгляду вітчизняних і зарубіжних науковців – Р. Бернатової, В. Барвінок, А. Воронцової, Я. Котко, Л. Лук'янової, А. Мацюк, Н. Ничкало, Г. Товканець; К. Двек (С. Dweck), Р. Курцвейла (R. Kurzweil), М. Селігмана (M. Seligman) та ін. Дослідники наголошують насамперед на проблемах підтримки раннього розвитку, що допоможе суттєво скоротити ризики негативних відхилень у розвитку дітей, позитивно вплине на навчальні результати та особисті досягнення (Левкіна, & Котко, 2022). Важливою є цифровізація школи, оскільки цифрові технології допомагають підібрати траєкторію навчання для кожного здобувача освіти. Це можливо за умов переходу до використання сучасних цифрових навчально-методичних комплексів, які дадуть можливість складати індивідуальні програми, підбирати оптимальні формати вивчення матеріалу (Воронцова, & Барвінок, 2022); упровадження в навчальний процес ігор і симуляторів, що залучатиме здобувачів до навчання і допоможе розвивати навички ХХІ століття, зокрема працювати в команді, мислити критично та творчо (Трубачева, Мушка, & Замаскіна, 2023).

Педагогічна громадськість звертає увагу на моделювання альтернативних форм розвитку особистості в умовах освітніх трансформацій (Лук'янова, 2013; Бернатова, & Товканець, 2024), які сприятимуть удосконаленню компетентностей ХХІ століття, що і є предметом нашого дослідження.

Мета статті – обґрунтувати концептуальні підходи до моделювання альтернативних форм розвитку особистості в умовах освітніх трансформацій.

Методи дослідження: для досягнення поставленої мети застосовувалися загальнонаукові методи – теоретичний аналіз праць із порушеної проблеми – задля виокремлення невирішених питань, визначення чинників, які сприяють трансформації освітніх систем, а також встановлення ролей закладів освіти в процесі освітньої трансформації; абстрагування уможливило формулювання

ключових понять і висновків; систематизація, узагальнення та групування – створення моделі компетенцій; прогностичний метод використовувався з метою накреслення перспектив подальших досліджень із обговорюваної наукової теми.

Виклад основного матеріалу. Появі нової освіти як глобального явища сприяють усвідомлення планетарного масштабу екологічних, економічних і політичних викликів ХХІ століття та спрямування на глобалізацію економічного, політичного та культурного життя.

Аналіз результатів наукових досліджень (Воронцова, & Барвінок, 2022; Горбунова, 2013; Куклін, 2011; Lukianova, & Nychkalo, 2019 та ін.) уможливорює визначення основних чинників, які сприяють трансформації освітніх систем у глобальному масштабі:

1. Зростання складності соціально-технічних систем, перманентні зміни в соціально-економічному, політичному і культурному середовищі, які все частіше набувають популярності, а також зростаючий попит на нові навички та знання (Горбунова, 2013).

2. Підвищення ефективності сучасної системи освіти через її трансформації на основі інноваційних підходів, розробки перспективних «шляхів пізнання», які готують суспільство до викликів ХХІ століття (Лук'янова, 2013; Трубачева, Мушка, & Замаскіна, 2023).

3. Активний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, когнітивних наук, біофармацевтики та інших суміжних наук, що забезпечують неймовірну мобільність, можливість обробки «великих даних», автоматизацію низки когнітивних процесів у системах штучного інтелекту, а також нові способи персонального й колективного навчання та розвитку особистості на основі цих інструментів (Бернатова, & Товканець, 2024; Левкіна, & Котко, 2022).

У суспільстві поступово набувають важливості не конкретні компетентності (здатності ефективно діяти в заданих умовах), а метакомпетентності – творчі здібності, уміння домовлятися та співпрацювати, емпатія, що поступово набувають все більшого значення для побудови успішної кар'єри, професійної самореалізації, підвищення якості життя та виявлення активної громадянської позиції.

Професійне та соціальне життя радикально змінюється: все більше людей залучаються до творчої діяльності в горизонтальних, глобально розподілених організаціях і спільнотах. Робота в таких організаціях не суперечить досягненню особистих і глобальних соціальних цілей, а безперервний розвиток стає в них вимогою і невід'ємною частиною життя.

Зауважимо, що загальне розуміння компетенцій для майбутнього включає:

1. Різні професійно орієнтовані компетентності та знання, пов'язані зі змінами в технологіях та організації праці.

2. «М'які, гнучкі» надпрофесійні компетенції та універсальні знання, які можна застосовувати у будь-якій професійній діяльності, соціальних і особистих ситуаціях, включаючи ті, що пов'язані з хвилиною технологічної трансформації (Горбунова, 2013), такі як:

– компетенції та знання, які допомагають забезпечувати діяльність із фундаментальною мінливістю, невизначеністю, складністю та неоднозначністю майбутнього, зокрема і компетенції співробітництва, креативності, підприємництва тощо, а також компетенції, пов'язані зі зміцненням особистої «стійкості» (наприклад, набуття корисних для здоров'я звичок і здатність долати стрес), здатністю розуміти майбутнє (розуміти та/або втілювати в життя різні сценарії майбутнього та розробляти відповідні стратегії індивідуальних і колективних дій);

– компетенції та знання, які допомагають подужати зростаючу складність цивілізації, зокрема системне мислення (а також художнє, поетичне та інше), здатність вирішувати проблеми та знаходити нові можливості тощо;

– знання та компетенції, які допомагають жити у світі інформаційних і комунікаційних технологій, зокрема базові навички програмування, пошуку інформації, навички обробки та аналізу (наприклад, «маппінг»), інформаційна гігієна, медіаграмотність тощо. Однією з найбільш важливих навичок є здатність керувати своєю увагою, спрямовувати та утримувати її в умовах інформаційного навантаження;

– знання та компетенції, зумовлені тим, «що не можуть робити машини», зокрема виявлення емпатії, емоційний чи

міжособистісний інтелект, тілесно-кінестетичний і натуралістичний інтелект, а також зміцнення здатності до співтворчості та щирого служіння іншим;

– знання та навички, пов'язані з цілеспрямованою мультидисциплінарністю, прагненням до досягнення майстерності у різних сферах праці та життя (Товканець, 2022).

Як зазначають К. Двек (Dweck, 2006), М. Селігман (Seligman, 1991), здатність досягати успіху в очікуваному майбутньому залежить від фундаментальних аспектів людської особистості, які визначають те, як вона живе і діє, те, що часто називається «характером». Риси характеру зазвичай вважаються вродженими або такими, що формуються в ранньому віці. Тим не менш, сучасні підходи психотерапії та методи розвитку людського потенціалу показують, що навіть основні риси характеру, наприклад, оптимізм (Seligman, 1991) або «установку на розвиток» (Dweck, 2006) можна набутися та скоригувати в процесі навчання в будь-якому віці. Тому такі «стратегії життя» вважатимуться компетенціями особливого типу, які позначають як «екзистенційні компетенції». Вони включають здатність ставити цілі та досягати їх (сила волі), здатність до самосвідомості / самоаналізу (усвідомленість), здатність учитися та ін.

Щоб урахувати різноманітність компетенцій, ми пропонуємо використовувати таку чотирирівневу модель компетенцій (рис. 1): компетенції контекстні; крос-контекстні компетенції; метакомпетенції (насамперед типи мислення); екзистенційні компетенції. Засвоєння компетенцій різних рівнів потребує неоднакового часу. Контекстні компетенції можна опанувати або скоригувати за короткий період навчання, але вони швидко втрачають актуальність через зміну ситуації (наприклад, компетенції роботи з програмами для обробки тексту або верстатом для механічної обробки, оскільки вони можуть стати непотрібними через швидкі зміни технології).

Крос-контекстні компетенції довше зберігають свою актуальність (протягом років чи навіть десятиліть), але їх освоєння потребує й більшого часу. Метакомпетенції екзистенційні компетенції залишаються актуальними найдовше. Вони зазвичай розвиваються на ранніх етапах формування людини та рідко

змінюються впродовж життя. Однак ті, хто здатний цілеспрямовано вдосконалювати свої «екзистенційні компетенції», також можуть змінити багато аспектів свого життя.

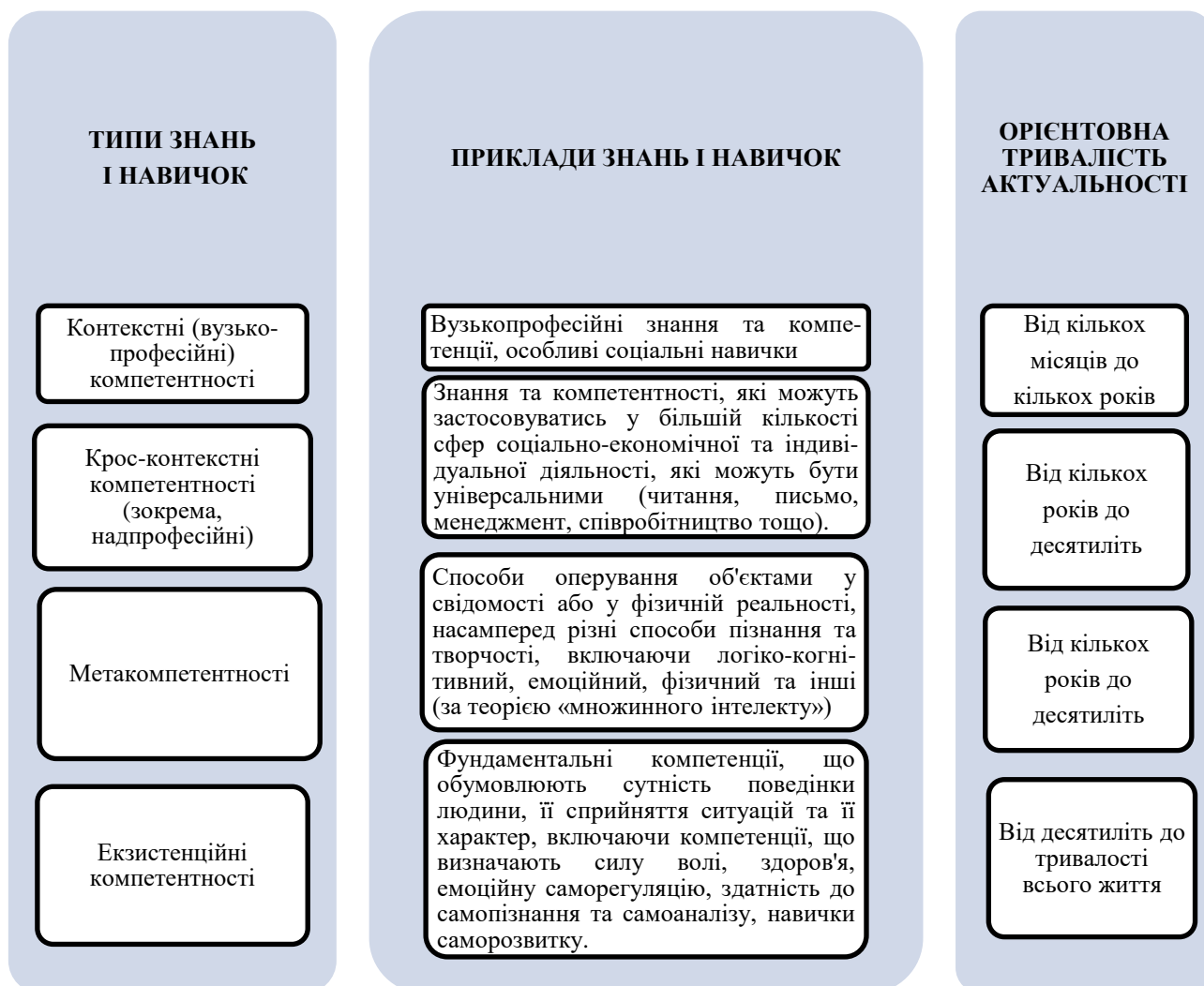

Рис. 1. Модель компетенцій

Провідні освітні інновації, які обговорювалися протягом останніх 20 років – персоналізація та індивідуальні траєкторії, онлайн-платформи та навчання учнями один одного тощо, – вимагають перетворення пасивних споживачів знань на активних, умотивованих здобувачів освіти, які можуть ефективно організувати самоосвітній процес, їх умовно можна назвати «самокеровані» (Максименко, 2022).

Здобувач освіти, який здатний до самоуправління, спроможний ставити цілі свого навчання, визначати темп та інші параметри процесу навчання, використовувати і створювати

необхідні освітні ресурси, а також занурюватися в різні освітні дослідження, що забезпечують цілісний розвиток особистості впродовж усього життя. Більше того, саме здобувачі освіти, які здатні до самоуправління, створюють запит на нові персоналізовані альтернативні освітні формати з використанням нових технологій, включаючи онлайн-курси.

Освітнім установам, зацікавленим в участі в інноваційних процесах, які бажають стати частиною «нового» освітнього середовища, необхідно посилити компоненту, пов'язану з формуванням відповідних компетентностей, зокрема й мотивації до пізнання та розвитку, постановку особистих цілей, вибір або розробку освітніх технологій і практик, підбір або створення випереджувального контенту.

Освітні інновації сучасного трансформаційного періоду спрямовані на формування та розвиток здобувачів освіти, здатних до самоуправління, можуть включати:

- розвиток і створення методик, які дозволять здобувачам освіти здійснювати самокерованість у здобутті освіти – визначення цілей та умов залучення інноваційних, альтернативних освітніх ресурсів за необхідності (наприклад, проектно орієнтоване навчання чи навчання, спрямоване на розвиток у здобувачів підприємницьких здібностей);

- розвиток творчого підходу, самостійного мислення в організації діяльності;

- навчання здобувачів освіти інструментам і технікам, які покращать їхню здатність до самоосвіти (від створення індивідуальних планів і траєкторій навчання до покращення навичок запам'ятовування, критичного мислення, дискусій тощо);

- перегляд ролі викладача, який має стати провідником і «рольовою моделлю» для вмотивованих здобувачів освіти (Бернатова, & Товканець, 2024);

- зміну структури управління у закладах загальної середньої освіти та університетах, що допоможе здобувачам відігравати серйозну роль у визначенні змісту освіти, методик викладання, організації освітнього середовища (Котко, & Мацюк, 2021; Воронцова, & Барвінок, 2022).

Із метою забезпечення ефективної освітньої системи для здобувачів освіти необхідне створення інструментів і умов, що підтримують і стимулюють персональне й колективне навчання, а також неперервний розвиток особистості впродовж усього життя (Горбунова, 2013; Куклін, 2011) та які сприяють:

- визначенню цілей і кращих форматів навчання (наприклад, навчання в конкурентному середовищі, у співпраці або з допомогою індивідуального дослідження тощо);
- розвитку різних аспектів персональної та колективної діяльності через цілісні освітні дослідження, включаючи гру та спільну творчість, що інтегровані в освітні траєкторії як індивідуальну, так і колективну;
- вимірюванню результатів навчання (нові освоєні компетентності), визначенню індикаторів якості освітнього процесу (рівень взаємодії);
- підтримці процесів персональної та колективної освіти (віртуальні особисті помічники, різні освітні ресурси);
- інтеграції персональних і колективних освітніх траєкторій, що впливають на узгодження індивідуальних освітніх потреб із потребами спільнот, що розвиваються.

На основі аналізу наукових досліджень (Котко, & Мацюк, 2021; Куклін, 2011; Lukianova, & Nychkalo, 2019) можна стверджувати, що школи, університети та інші заклади освіти можуть відігравати кілька ключових ролей у процесі освітньої трансформації, такі як:

1. Реінтегратори життя спільнот, особливо в невеликих містах і сільських районах, створюючи можливості для професійного, різновікового та сімейного навчання, зокрема як лабораторії пошуку нових способів життя.
2. Центри соціальної/громадської роботи, зокрема волонтерської та громадської, з меншинами, вразливими групами населення, художньо обдарованими людьми тощо.
3. Простори «створення майбутнього», не тільки відкриття й збагачення науково-технологічних знань для майбутнього (роль, які університети вже відіграють протягом останнього сторіччя), а й лабораторіями соціальних інновацій, зокрема для пошуку нових моделей економіки, новітніх систем управління та ін. Всі ці

трансформації дають змогу школам і університетам набувати нової ролі «спільноти співтовариств» (професійних, соціальних, художніх, міських тощо).

У всіх освітніх закладах можливе прийняття індивідуальних рішень для комфортного, безпечного та успішного навчання молодого покоління:

1. Забезпечення кожному здобувачеві освіти можливості для освоєння будь-якого предмету на поглибленому рівні, зокрема й онлайн, за допомогою профільних ЗВО та дистанційних програм, а також побудова системи професійного самовизначення та профільного навчання у старших класах ЗЗСО на основі створення міжрегіональних центрів.

2. Створення програм перепідготовки та підвищення кваліфікації для дорослих, активізація програм профільної освіти для здобувачів.

3. Побудова системи для розвитку підприємницьких компетентностей у здобувачів освіти на основі онлайн-курсів провідних університетів України.

4. Розширення програм міжнародного партнерства.

5. Оновлення змісту освітніх програм.

6. Здійснення перепідготовки управлінських команд усіх освітніх організацій на всіх рівнях освіти.

7. Стимулювання освоєння нових методик і технологій через сертифікацію педагогів, що гарантує, окрім удосконалення їхньої професійної майстерності, якості надання освітніх послуг тощо, підвищення заробітної плати.

Висновки. Створення нових освітніх технологій та альтернативних форм навчання забезпечить розвиток загальних і спеціальних компетентностей здобувачів освіти залежно від визначених цілей, що ґрунтуються на аксіологічних засадах, спрямованих на досягнення гуманних відносин між людьми, що мають різний світогляд, погляди та стереотипи поведінки. Розвиток особистості в умовах соціально-економічних трансформацій спрямовується на персоніфікований вплив, заснований на єдності соціально організованого освітнього процесу і реального життєвого досвіду, формування свідомої установки на активну життєву позицію засобами використання новітніх методів, прийомів і форм, а також стимулювання в здобувачів прагнення до самоосвіти, самовдосконалення та самореалізації.

Перспективами подальших досліджень можуть бути вивчення проблем забезпечення ефективної освітньої системи для здобувачів освіти на основі створення інструментів персонального та колективного навчання, а також технологій неперервного розвитку особистості впродовж усього життя.

Список використаної літератури

- Бернатова, Р., Товканець, Г. (2024). Концептуальні підходи до удосконалення професійної підготовки вчителя XXI століття. В кн. Н. М. Авшенюк, Г. В. Товканець (Ред.), *Вектори розвитку сучасної освіти: духовність, взаємодія, комунікація, компетентність*: монографія (с. 140-157). Ужгород: РІК-У.
- Воронцова, А. С., Барвінок, В. Ю. (2022). Освітні кластери як потенціальний ресурс управління освітою. В кн. *Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 1204-1206). Полтава: ПДАУ.
- Горбунова, Л. (2013). Теорія трансформативного навчання: освіта для дорослих в умовах «плинної сучасності». *Філософія освіти*, 2 (13), 66-114.
- Котко, Я. М., Мацюк, А. В. (2021). Інноваційний університет як фактор соціально-економічного розвитку регіону. В кн. *Університетська освіта і наука: традиції та інновації, UESTI-2021*: матеріали Міжнар. наук.-метод. конф. (с. 74-75). Харків: Стильна типографія.
- Куклін, О. В. (2011). *Трансформація інституту вищої освіти в умовах становлення економіки знань*. (Автореф. дис. д-ра економ. наук). Київ.
- Лук'янова, Л. Б. (2013). Тренінгові технології в освіті дорослих. В кн. Лук'янова, Л. Б., Аніщенко, О. В., Сігаєва, Л. Є., Зінченко, С. В., Баніт, О. В., Дорошенко, Н. І. *Сучасні технології освіти дорослих*: посіб. Кіровоград: Імекс-ЛТД.
- Левкіна, Р. В., & Котко, Я. М. (2022). Євроінтеграційний напрямок трансформації системи вищої освіти в Україні. В кн. *Трансформації в сучасному освітньому просторі: глибинні аспекти розвитку освіти*: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. Чернігів. Взято з https://reicst.com.ua/asp/article/view/06_02.
- Максименко, О. (2022). Інновації в управлінні шкільною освітою у глобалізованому світі. *Український педагогічний журнал*, 4, 32-44. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-4-32-44>
- Машбиць, Ю. І. *Метод навчання як спосіб управління учбовою діяльністю*. Взято з: <https://www.newlearning.org.ua/sites/default/files/praci/>
- Товканець, Г. В. (2022). Компетентнісний підхід у професійній підготовці як тенденція сучасної європейської освіти. Науковий вісник Ужгородського університету. Педагогіка. Соціальна робота, 1, 281-284.
- Трубачева, С., Мушка, О., Замаскіна, П. (2023). Європейський дослідницький простір як орієнтир розвитку освіти і науки в Україні. *Український педагогічний журнал*, 4, 46-52. Взято з <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/702/780>
- Dweck, C. S. (2006). *Mindset: The New Psychology of Success*. New York: Random House Publishing Group.
- Kurzweil, R. (2005). *The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology*. Penguin Books, New York.
- Lukianova, L., & Nychkalo, N. (2019). Continuing education as a global trend and modern Ukrainian reality. *Education modern edition*, 2, 108-115.
- Seligman, M. E. P. (1991). *Learned optimism*. New York: Knopf. Retrieved from https://abdulkadir.blog.uma.ac.id/wp-content/uploads/sites/643/2020/02/Learned-Optimism_-How-to-Change-Your-Mind-and-Your-Life-PDFDrive.com-.pdf

Hanna Tovkanets, Oksana Tovkanets

CONCEPTUAL APPROACHES TO MODELING ALTERNATIVE FORMS OF THE DEVELOPMENT OF PERSONAL COMPETENCIES IN THE CONDITIONS OF EDUCATIONAL TRANSFORMATIONS

The article substantiates approaches to modeling alternative forms of the development of personal competencies in the context of educational transformations. The article analyses studies that emphasize the importance of developing a digital-age school since digital technologies help to choose a learning path for each student. It is noted that this is possible with the transition to the use of modern digital educational and methodological complexes that will allow students to create individual programmes, select the best methods and formats for learning the material, the introduction of games and simulations into the educational process, which will engage children in learning and help develop the skills of the 21st century, including teamwork, critical and creative thinking. The growing demand for 21st century competencies in the context of global transformations in work and lifestyles means an increasing demand for new individual and collective competencies. Attention is being focused on competencies and knowledge that help to ensure the fundamental variability, uncertainty, complexity, and ambiguity of the future (cooperation, creativity, entrepreneurship, ability to understand); strengthen the growing complexity of civilization (systemic thinking, ability to solve problems and find new opportunities; help to live in a world of information and communication technologies, in particular, basic programming skills, information search, processing and analysis skills, etc. It has been determined that as an alternative in education, it is necessary to create tools and processes that support personal and collective learning and development throughout life and that contribute to the definition of goals, the development of various aspects of personal and collective activity through holistic educational research, including play and collaborative creativity, integrated into educational trajectories; measurement of learning outcomes, support of personal and collective education processes (virtual personal assistants and various educational resources); integration of personal and collective educational trajectories that match individual educational needs with the needs of groups and communities.

Keywords: *educational transformations; students; general cultural and special competences; active life position; alternative education; educational technologies; information and computer technologies; methods of activity; personality development.*

References

- Bernatova, R., & Tovkanets, H. (2024). Kontseptualni pidkhody do udoskonalennia profesiinoi pidhotovky vchytelia XXI stolittia [Conceptual approaches to improving the professional training of teachers of the 21st century.]. In N. M. Avsheniuk, H. V. Tovkanets (Eds.). *Vektory rozvytku suchasnoi osvity: dukhovnist, vzaiemodiia, komunikatsiia, kompetentnist* [Vectors of development of modern education: spirituality, interaction, communication, competence]: monohrafiia (pp. 140-157). Uzhhorod: RIK-U [in Ukrainian].
- Horbunova, L. (2013). Teoriia transformatyvnoho navchannia: osvita dlia doroslykh v umovakh «plynnoi suchasnosti» [The theory of transformative learning: education for adults in the conditions of «flowing modernity»]. *Filosofiia osvity* [Philosophy of education], 2 (13). 66-114 [in Ukrainian].
- Kotko, Ya. M., & Matsiuk, A. V. (2021). Innovatsiinyi universytet yak faktor sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehionu [Innovative university as a factor of socio-economic development of the region]. In *Universytetska osvita i nauka: tradytsii ta innovatsii, UESTI-2021* [University Education and Science: Traditions and Innovations, UESTI-2021]:

- materialy Mizhnar. nauk.-metod. konf. (pp. 74-75). Kharkiv: Styl'na typohrafiia [in Ukrainian].
- Kuklin, O. V. (2011). *Transformatsiia instytutu vyshchoi osvity v umovakh stanovlennia ekonomiky znan [Transformation of the institute of higher education in the conditions of the formation of the knowledge economy]*. (Extended abstract of D diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Levkina, R. V., & Kotko, Ya. M. (2022). Yevrointehratsiinyi napriamok transformatsii systemy vyshchoi osvity v Ukraini [The European integration direction of the transformation of the higher education system in Ukraine]. In *Transformatsii v suchasnomu osvithnomu prostori: hlybynni aspekty rozvytku osvity [Transformations in the modern educational space: deep aspects of educational development]: zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Chernihiv. Retrieved from https://reicst.com.ua/asp/article/view/06_02 [in Ukrainian].
- Lukianova, L. B. (2013). Treninhovi tekhnolohii v osviti doroslykh [Training technologies in adult education]. In Lukianova, L. B., Anishchenko, O. V., Sihaieva, L. Ye., Zinchenko, S. V., Banit, O. V., & Doroshenko, N. I. *Suchasni tekhnolohii osvity doroslykh [Modern technologies in adult education]: posib*. Kirovohrad: Imeks-LTD [in Ukrainian].
- Lukianova, L., & Nychkalo, N. (2019). Continuing education as a global trend and modern Ukrainian reality. *Education modern edition*, 2, 108-115.
- Maksymenko, O. (2022). Innovatsii v upravlinni shkilnoiu osvitoiu u hlobalizovanomu sviti [Innovations in the management of school education in a globalized world]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal [Ukrainian Educational Journal]*, 4, 32-44. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-4-32-44> [in Ukrainian].
- Mashbyts, Yu. I. *Metod navchannia yak sposib upravlinnia uchbovoiu diialnistiu [The method of training as a method of management educational activity]*. Retrieved from <https://www.newlearning.org.ua/sites/default/files/praci/> [in Ukrainian].
- Seligman, M. E. P. (1991). *Learned optimism*. New York: Knopf. Retrieved from https://abdulkadir.blog.uma.ac.id/wp-content/uploads/sites/643/2020/02/Learned-Optimism_-How-to-Change-Your-Mind-and-Your-Life-PDFDrive.com-.pdf
- Tovkanets, H. V. (2022). Kompetentnisnyi pidkhid u profesiinii pidhotovtsi yak tendentsiia suchasnoi yevropeiskoi osvity [Competency-based approach in professional training as a trend in modern European education]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Pedahohika. Sotsialna robota [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Pedagogy. Social Work]*, 1, 281-284 [in Ukrainian].
- Trubacheva, S., Mushka, O., & Zamaskina, P. (2023). Yevropeiskyi doslidnytskyi prostir yak oriientyr rozvytku osvity i nauky v Ukraini [The European research space as a reference point for the development of education and science in Ukraine]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal [Ukrainian Educational Journal]*, 4, 46-52. Retrieved from <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/702/780> [in Ukrainian].
- Vorontsova, A. S., & Barvinok, V. Yu. (2022). Osvitni klasteri yak potentsialnyi resurs upravlinnia osvitoiu [Educational clusters as a potential resource of education management.]. In *Menedzhment XXI stolittia: hlobalizatsiini vyklyky [Management of the 21st century: globalization challenges]: materialy VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 1204-1206)*. Poltava: PDAU [in Ukrainian].

Одержано 21.09.2024 р.